

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

NÛR-I MUHAMMEDÎ

Mehmet DEMİRCİ

Bir kısım tasavvufi eserlerde ve Peygamberimizi övgü ile tanıtmak için kaleme alınmış kitaplarda «Nûr-ı Muhammedî» veya «Hakikat-i Muhammediyye» diye bir mefhum yer almaktadır. Sehl et-Tüsterî (283/896), Hüseyin b. Mansur el - Hallac (309/922), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Abdülkerim el-Cîlî (820/1417), Kastallânî (923/1517), Yusuf b. İsmâil en - Nebehânî (1350/1923) eserlerinde bu görüşe yer verenlerden bâzılarıdır. Ayrıca Nûr-ı Muhammedî görüşünün dinî edebiyatımızda zengin bir ilham kaynağı olduğu da bir gerçektir.

Nur, lügatte ışık mânâsına gelir, karanlığın zıddıdır. Nur dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî olan da ikiye ayrılır. Biri basiret gözüyle anlaşılır ki, ilâhî nurlardan yayılan nurdur; akıl ve Kur'ân nûru gibi. Biri de baş gözü ile hissedilir ki, ışıklı cisimlerden yayılır; güneş, ay ve yıldızların nûru gibi¹.

Nur, eşyâyı açıklayan ve gözlere hakikati gösteren şey² olarak tarif edildiği gibi, hakaik-ı eşyâyı olduğu gibi keşf ve beyan eden nesne diye de açıklanır. Ayrıca nur z u h û r 'a işârettir³ ve âlemi aydınlatması hasebiyle Hz. Muhammed için de kullanılır⁴. Mutasavvıflara göre nur, Zâhir ismi ile tecelliye denir ve dünya sûretlerinde görülen vücuddur⁵.

Nûr-ı Muhammedî ise Hz. Muhammed'e mahsus nur veya nübüvvet nûru demek olup, «Tahkik ehline göre Hz. Muhammed

---

(1) Âsım Efendi, Kamus Tercümesi, II, 726, Nur mad.; Râgıb el - İsfahânî, el - Müfredat, Nur mad.

(2) İbn Manzûr, Lisânü'l - Arab, V, 240, Nur mad.

(3) Muhammed b. Muhammed el - Gazzâlî, Mişkâtü'l - Envar, çev. Süleyman Ateş, 13, İstanbul, 1966

(4) Kamus terc. a.g. yer; Lisânü'l-Arab, a.g. yer

(5) M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, 706, İst. 1971

her kemâlin başlangıcı, her güzel hasletin menşeidir. Zâhiren ve bâtinen bütün faziletlerde ve kemâlâtta onun önceliği vardır»⁶.

NÜR-I MUHAMMEDİ HAKKINDA SÖYLENENLER

Hız. Muhammed hakkında coşkun bir ifâde ile Hüseyin b. Mansur şöyle der: Nübüvvet nûru yalnız onun nûrundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nûrundandır. Nurlar içinde kitleden daha parlak, daha eskisi, daha belirlisi olamaz, Fakat o kerem sâhibinin nûru müstesnâ.

«Onun himmeti bütün himmetlerin önünde. Vücûdu yokluktan, adı kalemden önce. Zira bütün ümmetlerden evvel o idi.

«O hep var olacaktır. Renklerden önce anılıyordu, cevherlerden önce dillerde idi. «Önce»den önceydi o; «sonra»dan da sonra kalacaktır.

«Bütün ilimler onun nezdinden bir damla, bütün himmetler onun nehrinden bir avuç. Ve zaman onun zamanından bir saat.

«Hak ancak onunla mütecellî, hakikat ancak onunla ayakta. O vuslatta evvel, nübüvvette âhir. O, hakikatte bâtın, mârifette zâhir.

«Ne bir âlim ilmine ulaşabildi, ne bir hakim kavrayışına»⁷.

Ömer Rıza Doğrul, Hallac'a âit yukarıdaki sözleri şöyle değerlendirebilir: «Hakikat-i Muhammediye nazariyesinin esâsı Nûr-i Muhammedî'nin kadim olduğu, bütün varlıklardan önce yaratılmış olmak şerefiyle mümtaz bulunduğu... Bu nazariye Hallac'dan sonra teozofik tasavvufta büyük rol oynamış, Muhyiddin b. el-Arabî ve Ömer b. el-Fârîd (632)/1235) ile tasavvufları felsefi bir renk alan mutasavvıfların hepsi onu türlü şekillerde ifâde etmişlerdir»⁸.

İbnü'l - Arabî'nin görüşlerini şöyle toparlamak mümkün-

(6) Aladdin Ali Dede, Muhâdaratü'l - Evâil ve Müsâmeretü'l - Evâhir, 20, Beyrut, 1389

(7) Hüseyin b. Mansur el - Hallac, Kitabü't - Tavâsin, çev. Yaşar Nuri Öztürk (Hallac-ı Mansur ve Eseri K, Tavâsın), 69-73, İstanbul, 1976

(8) Ömer Rıza Doğrul, İslâmiyet'in Geliştirdiği Tasavvuf, 85-86, İstanbul, 1948

dür: Allah'ın ilk yarattığı, rûh-ı müdebbirdir, bu da Hz. Muhammed'in rûhudur, sonra öteki ruhlar sâdır olmuştur. Onun âlem-i şehâdette değil de âlem-i gaybda varlığı söz konusudur. Allah ona peygamberliğini müjdelediği vakit, Âdem henüz yoktu, sadece su ile çamur arasında idi (Beyne'l-mâi ve't-tıyn). Zamanın akışıyle Zâhîr ismine ulaştı ve Hz. Muhammed bütününüle rûhen ve cismen zuhûra geldi. Böylece nebi ve resuller vâsıtasıyla ortaya çıkan bütün şeriatlerin evveli ve bâtını olmak hükmü kendisi için gerçekleşmiş oldu. Daha ozaman şeriat sâhibi idi, çünkü hadiste «...ben nebî idim» diyor. Ben insandım veya ben mevcut idim, demiyor. Nübüvvet ancak Allah tarafından kendisine verilmiş bir şeriatle söz konusu olur. Allah ona, kendisine nâib olacak nebilerin varlığından önce peygamber olacağını haber verdi⁹.

«Hz. Muhammed en mükemmel ve muntazam biçimde doğdu. O, insanlık âlemine tevdi edilmiş inci mercan denizidir. İlâhî irâde onu yaratmak ve rızkını takdir etmek istediği vakit, Ahadiyyet mertebesinde samediyet nurlarından Hakikat-i Muhammediyye ortaya çıktı; nefsi için nefsi ile sıfatlar semâsına tecelli ettiği, zâtıyla zâtına bölge ve cihetlerin icâdındaki lütuf menbâlarını sorduğu vakit, kendinden kendine bu suâli kabul ve ifâ ile aldı. Böylece sorulan ve soran, isteyen ve cevap veren, nâil eden ve nâil olan onda tenzih sırrıyla gizlenmiş oldu. Cömertliği ilim mertebesine girdi de Hakikat-i Muhammediyye'yi kendi hükmü şeklinde buldu, onu gayb gecesinden çıkardı gündüz oldu, gözlere ve gündüzlere onu aydınlık kıldı. Sonra âlem ondan çıktı ve o âleme rahmet semâsı oldu»¹⁰.

İbnü'l-Arabî Fusûsü'l-Hikem'in Fass-ı Muhammed kısmının ilk satırlarında şu cümlelere yer verir: «O, bu insan nev'i içinde varlığın en mükemmel örneğidir. Bunun içindir ki iş onunla başladı ve onunla sona erdi. Âdem henüz su ile toprak arasında iken o nebî idi. Sonra unsur hâline çıkması ile nebilerin sonuncusu oldu.»¹¹

(9) Muhyiddin ibnü'l - Arabî, el - Fütühâtü'l - Mekkiyye, I, 186, Mısır, 1293

(10) Kâmil Mustafa eş - Şeybî, es - Silatü beyne't - Tasavvuf ve't - Teşeyyu', 452 (İbnü'l-Arabî Anka-i Mağrib, 36 dan naklen), Mısır, 1939

(11) İbnü'l - Arabî, Fususu'l - Hikem, çev, Nuri Gencosman, 399, İstanbul, 1952

Fusûs şârihi. **Bosnevi** (1054/1644) bu satırları açıklarken özetle şöyle der: Hakikat-i Muhammediyye-i ilâhiyye -Ki Âdem onun üzre yaratılmıştır-ilâhî mertebelerin hepsinde Allah'ın mazhariyetine sâhiptir. Müdebbir isminin mazharında akl-ı evvel mertebesinde... onun rûhu, âlem-i emr özelliklerini kendinde bulunduran küllî ruh oldu; beşer ve meleklerin ruhlarına gönderilip nebî oldu. Nitekim «Allah'ın ilk yarattığı şey benim rûhumdur» sözüyle bunu belirtir. Yüce Allah bu nûr-ı Muhammedi'de bütün peygamberlerin nurlarını ve velilerin ruhlarını topladı, vücûd-ı aynide tafsilden önce tek olarak toplayıp, sonra ruhlar Levh-i Mahfuz seviyesinde belirli hâle gelince, bâzısı bâzısından nurânî hakikatlerin mazharı olmak itibâriyle farklı oldu. Allah ruhî hakikat-i Muhammediyye'yi onlara nebî yaptı ki, kendilerine hakikat-i Ahadiyyenin kemâlinden haber versin¹².

Aynı anlayışı benimseyen **Abdü'l-Kerim el-Cilî**'de ise şu ifâdelere rastlıyoruz: Yüce Allah Muhammedi sûretleri **Bedî**, **Kadir** isimlerinin nûrundan yarattı. **Mennan** ve **Kahir** ismi ile de ona baktı. Sonra **Lâtif**, **Gafir** ismi ile ona tecelli etti¹³. Allah peygamberimizi kemâlinden yaratınca, cemâline ve celâline mazhar kılınca, isim ve sıfat hakikatlerinin hepsini ondan yarattı. Sonra Allah, Resûlünün nefsini kendi nefsinden yarattı. Bazı Muhammedi hakikatleri de yine kendi hakikatinden yarattı... Hz. Muhammed'in nefsini anlattığımız gibi yarattıktan sonra, Âdem (A.S.)'in nefsini Hz. Muhammed'in sûretinden bir nüsha olarak yarattı¹⁴.

El-Mevâhibü'l-Ledünniyye müellifi şunları söylüyor: Allah mümkinâtı vücûda getirip rızıklarını takdir etmeyi dilediği va-

(12) Abdullah Bosnevi, Fusus Tercüme ve Şerhi, II, 429, İstanbul, 1290

(13) Abdü'l-Kerim el-Cilî, el-İnsânü'l-Kâmil fi Ma'rifeti'l-Evâil ve'l-Evâhir, II, 29, Mısır, 1326; aynı eser, A. Akçiçek terc. II, 452, İstanbul, 1974. Ayrıca bkz. Ahmed el - Meâbî, el - Musaffâ, varak 121/a, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Kayıt No. 1387 : «Malûm ola ki Hak Sübhânehu ve Tealâ hazretleri kuvây-ı sûret-i Muhammediyyeyi (S.A.) esmâ-i Husnâ'dan Bedî' ve Kadir esmâsı envârından halk idüb ve andan o| kuvâyâ esmâdan Mennan ve Kahir esmâsıyla nazar ve andan anın üzerine Lâtif ve Gafir esmâsıyla tecelli eyledi...»

(14) el-Cilî, a.g.e. II, 36; terc. II, 572

kit, Hakikat-i Muhammediyye'yi esrâr-ı samediyetinden ibraz edip ulvî ve süflî ne kadar âlem var ise, geçmiş ilim ve irâdesi gereğince o hakikatten çıkardı. Ona nübüvvetini bildirip risâletini müjdeledi. Bu sırada henüz Âdem'in rûhu cesedine taallük etmemiş idi¹⁵.

Daha muahhar bir müellif olan en-Nebehâni, el-Envâru'l-Muhammediyye adlı eserinin ilk bölümüne hemen hemen aynı ifâdelerle başlamakta ve şöyle devam etmektedir: «Sonra ondan ruhların özleri (uyûnü'l-ervah) meydana geldi. O bütün cinsler üzerinde cins-i âlidir. Ve bütün mevcûdat içinde en büyük baba (el-ebü'l-ekber)dir. Hz. Muhammed hakkında zaman el-Bâtın ismi ile nihâyete erip, cisminin vücûde gelmesi ve ruhuyla birleşmesinin vakti gelince, zamânın hükmü ez-Zâhir ismine intikal etti ve Hz. Muhammed cisim ve ruh olarak bütününüle zuhûra geldi.»¹⁶

Hakikat-i Muhammediyye telâkkisi vahdet-i vücud görüşü ile de doğrudan alâkalıdır. «Yaratıkların Tanrı bilgisinde sâbit oluşu ilk taayyündür... Bu ilk taayyüne Hakikat-i Muhammediyye derler ki Hz. Muhammed bu âleme mazhar olduğundan ilk olarak onun rûhu yaratılmış, kâinat onun için halk edilmiştir denmiştir.»¹⁷

Yukarıdaki ifâdelerden ve ilâve edilebilecek benzerlerinden anlaşıldığına göre Hakikat-i Muhammediyye veya Nür-i Muhammedi denen manevî varlık bir nur, bir hakikat veya bir öz (cevher) olup, Hz. Muhammed'in manevî şahsiyetinde sembolleşmektedir. O, Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır. Allah katında en sevgili ve en değerlidir. Başka varlıklar, nurlar, nebiler hep onun gerçeğini tafsil ve beyan için yaratılmışlardır. «Geçmiş bir nebi veya velî yoktur ki Hz. Muhammed'in suret-

(15) Şihâbüddin, Ahmed b. Muhammed el - Kastallâni, Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi, çev. Abdü'l - Baki, I, 2, İstanbul, 1312

(16) Yusuf b. İsmail en - Nebehâni, el-Envâru'l - Muhammediyye, 9, Beyrut, 1312; Ayrıca bkz. Ahmed Rif'at, Mir'âtü'l - Makasid, 3-5, İstanbul, 1293

(17) Abdülbaki Gölpınarlı, Hakikat-i Muhammediyye mad. Türk Ansiklopedisi, XVII, 327. «Hakikat-i Muhammediyye, tayyün-i evvel ile berâber zattan iberettir. Süfiyye buna İsm-i A'zam da derler.» Bkz. Seyyid Şerif, Ta'rifat ve M.Z. Pakalın, a.g.e. I, 706

lerinden bir suret olmasın.»¹⁸

İslâm dünyasında yayılan felsefe ve benzeri düşünce akımlarının bir takım akisler uyandırdığı muhakkaktır. Gazzâli (505/1111)'nin şahsında İslâm tasavvufu Meşşâî felsefesine darbe vurmuşsa da, tasavvufun, bütünüyle felsefenin tesiri dışında kaldığı söylenemez. Esâsen değişik düşünce sâhalarını kalın duvarlarla birbirinden ayırmak hiçbir zaman mümkün olamaz, buna lüzum da yoktur. Asıl olan her sâhanın kendi özünü muhâfaza edebilmesidir. Felsefe yoluyla dillerde dolaşmaya başlayan ilk akıl, külli akıl, külli ruh gibi kavramlar, tasavvufun nazariyatı üzerinde duranlarca, öyle görünüyor ki Hakikat-i Muhammediye tabiriyle karşılanmaya başlanmıştır. İbnü'l-Arabî şöyle der: «...İlk akıl bizim indimizde Hakikat-i Muhammediye'dir, başkalarının indinde ise ibdâî mef'uldür...»¹⁹

Tasavvufta tecellinin safhalarını ifâde eden Hazarât-ı Hamse (beş mertebe)nin ikincisi olarak Hakikat-i Muhammediye üzerinde durulur: Bu mertebe şu gibi isimlerle anılır: Ceberrut âlemi, ilk taayyün, ilk akıl, ilk cevher, Hakikat-i Muhammediye, izâfî ruh, gayb-ı muzaf, kitabü'l Mübin, isimler âlemi, a'yân-ı sâbite, mücerredler âlemi ve büyük berzah²⁰.

Bu görüş aynı fikri ifâde eden, fakat başka bir tabirle Tenezzülât-ı seb'a (yedi iniş) denen tasnifle de belirtilir. Bu yedi inişin ikincisi: Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve bütün varlıklarını birbirinden ayırmaksızın toplu olarak bildiği mertebedir. Bu mertebeye vahdet, Hakikat-i Muhammediye, hüviyyet, mutlak ilim mertebesi denir. Bu mertebede bilen, bilinen ve bilgi bir ve aynı şeydir. Sırf zat bu mertebenin içi, bu da Zât'ın dışıdır²¹. Buna Hakikat-i Muhammediye isminin verilmesi, bu

(18) İsmail Hakkı Bursevî, Ecyibe-i Hakkıyye, varak: 45/a, Süleymâniye, Es'ad Efendi, 1521/2. Bursevî, aynı yerde, bu konuyu tafsilâtli olarak işlediği, henüz göremediğimiz, Mecü'l - Beşir adlı bir eseri olduğundan bahseder.

(19) İbnü'l - Arabî, el - Fütûhatü'l - Mekkiyye, Haz. Nihad Keklik, c. II, Bölüm B, 410, İstanbul, 1980

(20) Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânın Tetkik, 226, İstanbul, 1964; Cavit Sunar, Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe, 44, Ankara, 1974; Süleyman Ateş, İşâri Tefsir Okulu, 263, Ankara, 1974

(21) Cavit Sunar, a.g.e. 48-49

hakikatin muhtelif âlemlerin hepsinde tafsil edilen şeylerin toplu şekli olmasından dolayıdır²².

«İbnü'l-Arabî'ye göre Allah ezelde vardı ve kendisi ile beraber hiçbir şey yoktu²³. Âlemi yaratmak isteyince kendinde mevcut ve her şeyin aslı olan; kadimle kadim, muhdesle muhdes sıfatını kazanan küllî hakikate Allah'dan hebâ denen bir hakikat tecelli etti (taştı, göründü). Bu tıpkı yapılacak bir binanın kâğıt üzerine plânını çizmeğe benzer. Sonra yüce Allah kendi nûruyla hebâyaya tecelli etti (Filozoflar buna küllî heyûlâ derler). Bütün âlem bilkuvve bu hebâda var idi. Hebâda bulunan her şey, gelen bu tecelli nûrunu kendi istidadına göre kabul etti. Bu nûru en çok alan da, hebâda bulunan Hâkikat-i Muhammediyye oldu. Buna akıl da denir. Böylece ilk varlığa çıkan şey akıl, yani Hâkikat-i Muhammediyye oldu.»²⁴

O, aynı zamanda Allah'ın arşının nûrudur. Arş-ı ilâhî, Nûr-ı Muhammedi'den yaratıldığı için Peygamberimiz Nûr-ı arşillâh diye de vasfolunur²⁵.

Tasavvufî anlayışa göre Hz. Muhammed insan-ı kâmilin en mükemmel örneğidir. O aynı zamanda bir beşerdir. Hakikat-i Muhammediyye anlayışı içinde bir beşerin alabildiğine yüceltilmesi, İslâm tasavvufunda insana verilen değerlerin bir tezâhürü olarak da görülebilir. Buradan hareketle, kemâle doğru yol almak isteyen bir kimse için Hakikat-i Muhammediyye, ulaşılması arzu edilen bir ideal sayılır. Bu ideale nasıl ulaşılacaktır? Felsefi-Tasavvufî bir dille şöyle açıklanabilir:

«Nisbetlerdeki kayıtlar ve sınırların hepsini bırakıp renksiz kalmayan insan, küllî akla geri dönemez, dolayısıyla de kâmil bir insan olamaz. İnsanın, kâmil bir kimse olabilmesi için küllî akla ulaşması ve bütün mertebeleri tamamlaması gerekir. Tasavvuf diliyle böyle kimse Hakikat-i Muhammediyye mertebesine ulaşmış olur.»²⁶ «...Bu ikinci yolculukta insanın,

(22) İsmail Fennî, Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin Arabî. 16. İstanbul, 1926

(23) Bu mealdeki hadis için bkz. «Kânellahü velem yakûn şey'ün gayrahü» «Allah vardı ondan başka bir şey yoktu.» Buharî, Bed'ül - Hâlk, I

(24) Süleyman Ateş, a.g.e. 260

(25) Sadık Vicdanî, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kadiriyye Silsilesi. 77. İstanbul, 1340

(26) Cavit Sunar. a.g.e. 138

özellikle Allah'ını tam bilmiş ve bulmuş olan gerçek bir kâmil insandan ders alması ve rûhi terbiye görmesi lâzımdır. Çünkü külli akla yükselmek, ancak bu manevi yolculukla tamamlık kazanır. Bu manevi yolculuğa bu sebeple Hakikat-i Muhammediyye de derler. İşte gerçek bir bilgi ve ruh tasfiyesi ile ulaşılacak olan bu mertebeye vuslat-ı has mertebesi de denir.»²⁷ Şüphesiz bunun da yolu Hz. Muhammed'i, uyulacak en güzel örnek (üsvetün hasene)²⁸ kabul etmek ve onun ahlâkıyla ahlâklanmaktan geçecektir. Çünkü o, güzel ahlâkı tâlim etmek ve tamamlamak için gönderilmiştir²⁹.

Esasen İbnü'l-Arabî'nin ifâdesi ile, kemâl ubüdiyettir. Hz. Muhammed de sırf kul idi. Onun büyüklüğünün bir belirtisidir ki bütün davranışları sırasında daimâ Rabbini müşâhede hâlinde idi. Nitekim Hz. Ayşe Nakleder: «Resûlullah bütün zamanlarında Allah'ı anardı.»³⁰

Söz konusu açıdan Hz. Muhammed'in özellikleri üzerinde durmak, ilk devirlerde dikkati çekmemektedir. Bu hususa daha çok İbnü'l-Arabî ve Abdü'l-Kerim el-Cilî'nin önem verdiği görülür. Gerçi Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (283/896) ve Hüseyin Mansur el-Hallac (309/922) bu makamın açıklanmasında ve ona temas etmekte öncelik arzederler, fakat et-Tüsterî bu konuya kısaca temas edip geçmiştir ve ısrarla üzerinde durmamıştır³¹. Müsteşrikler, Nûr-ı Muhammedî telâkkisinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak değişik asırlar ve tesirlerden söz ederler:

«Takriben H. 100. yıldan itibaren peygamberlik ile ilgili bir nur nazariyesinden... bahsedildiğini duyuyoruz. Bilhassa heye-

(27) a.g.e. 92

(28) Ahzab Suresi, 21

(29) Malik b. Enes, el - muvatta', II, 904, Kahire, 1951

(30) Fütûhat, I. 191; Hadis için bkz. Müslîm, Müsafirin, 139; Tirmizî, Cumua, 59

(31) eş - Şeybi, es - Sılatü beyne't - Tasavvuf ve't - Teşeyyu', 449. Bu eserde yazar, Hakikat-i Muhammediyye'yi müstakıl bir başlık altında incelemekte (s. 449-456) ve onu Şiilikle tasavvuf arasında ortak unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir. Tüsterî'nin görüşüne ileride yer verilecektir.

can ile dolu düşüncelerinde cevher, isim ve remzi birbirine karıştıran sûfiler bu görüşü geliştirdiler.»³² Massignon'a göre devir daha sonra ve kaynak başkadır: «...îlâhî feyz, Karmatiler ve Sâlimiyye'nin Nûr-ı Muhammedi'sine tekabül eder... Bu akide hakikatte H. III. asırdan itibaren öne sürülmüş olan İslâm irfânîliğinin Nur-ı Muhammedi'sinin Grek sudûrunun faal akıl ile ayniyetinden çıkar»³³. Schimmel ise bu fikrin 288/900 yıllarında tam gelişmiş gibi görüldüğünü belirtir³⁴.

Hristiyan tesiri üzerinde duranlar da vardır: «İnsan âlemin tâcı ve son mertebesidir. Yaradılış sırası bakımından sonuncu ise de ilâhî düşünce sürecinde ilktir. Çünkü onun aslı parçası, doğrudan doğruya ulûhiyetten sudûr eden ilk akıl veya külli akıldır. Bu, bütün eşyanın canlı ilkesi olan Kelâm'a tekabül eder ve Hz. Muhammed olarak kendini gösterir. Burada Hristiyan mistik teologlarının Hz. İsa hakkında kullandıkları ifâdelerin aynı, İslâm'ın kurucusu hakkında da kullanılır. Böylece Hz. Muhammed'e Allah'ın nûru denir.»³⁵

«Bu inanış tasavvufa Yunan felsefesinin tesirinden geçmiştir. Yunan felsefesini islâmileştiren ve hukemâ denen İslâm filozoflarına göre, yaratıcı kudretten bir tek aktif kudret meydana gelmiştir ki, buna akl-ı kül denir. Onlarca birden, bir meydana gelebilir. Akl-ı külle karşılık, tasavvufta mutlak varlığın ilk taayyünü, yani zuhûra olan meyli, bilgisinde bütün eşyanın sâbit oluşu nazariyesi meydana gelmiştir ki, Hakikat-i Muhammediye budur. Sûfilere göre Hz. Muhammed'den önceki peygamberler, Hz. Muhammed'den feyz almışlar, bu mazhariyet Hz. Muhammed'de kemâlini bulmuştur.»³⁶

«Kuşeyri Risâlesi'nde Nûr-ı Muhammedi ve Hakikat-i Muhammediye görüşü yoktur. Nûr-ı Muhammedi görüşü H. üçüncü asırdan itibaren tasavvufta öne sürülmeye başlanmıştır. Yahudî filozofu Filon'un ilâhî kelime görüşü ile İbnü'l-Arabî'nin Hakikat-i Muhammediye telâkkisi arasında bir yakınlık gö-

(32) Tj. De Boer, Nur mad. İslâm Ansiklopedisi, IX, 353

(33) L. Massignon, Tasavvuf mad. İslâm Ansiklopedisi, XII-1, s. 29

(34) Annemarie Schimmel Tasavvufun Boyutları, çev. Ender Gürol, S. 190 vd. İstanbul, 1982

(35) R.A. Nicholson, İslâm Sûfileri, çev. Komisyon, s. 70, Ankara, 1978

(36) A. Gölpınarlı, Hakikat-i Muhammediye mad. Türk Ansiklopedisi

rülmüştür. Hristiyanlıkta Hz. İsa'yı bu şekilde anlayan din âlimleri de vardır.»³⁷ «Adem su ile toprak arasında iken ben peygamberdim, gibi sahih olmayan bazı hadislerle dayandırılmak istenen bu akide (Hakikat-i Muhammediye) tasavvufa ve sünni muhite Şia'dan, onlara da Yeni Eflâtunculuk'tan geçmiştir.»³⁸

Nûr-ı Muhammedi'nin Sasanî hükümdarları zamanında yazılan bir kitaptan alındığını ileri süren, eski İran kitaplarında hükümdarlık nûrunun Cemşid'de zuhur edip ondan bir kuş sûretinde uçarak, sonra bunu Feridun'un tuttuğu, hükümdarlık sembolü olan bu nûrun asırdan asra en değerli olanlara intikal ettiği şeklindeki inanışla Nûr-ı Muhammedi arasında benzerlik ve ayniyet kurmak isteyenlere karşı İsmail Fennî cevap verirken ileride göreceğimiz hadisleri delil olarak gösterir ve şöyle der: «...Cenâb-ı Hak ona nübüvvetini ezelde bildirmiştir. Bu gibi rûhânî hâdiseler bizim anlayacağımız şeyler değildir. Hz. Peygamber'e mahsus olan nûraniyetin eserleri, dedesi Abdülmuttalib'in yüzünde görüldüğü ve babası Abdullah'ın, Kureys'in en güzel adamı olduğu tarihlerde görülmektedir. Nûr-ı Muhammedi ile Acemlerin kuş sûretine girip, uçan ve yalnız değerli pâdişahlara gelen hükümdarlık nûru arasında hiçbir münâsebet yoktur.»³⁹

Nûr-ı Muhammedi' görüşünün, İslâm düşüncesine yabancı din ve felsefelerden geçtiği peşin fikrine karşı, bütünüyle tasavvuf için de vârid olan tesirler meselesine verilen cevâbı genel olarak tekrarlamak yerinde olur. Şöyle ki: «Muhtelif mutasavvıflarda, muhtelif kaynaklardan gelen tesirleri hakiki nisbetleri ile gösteren umumî bir tasavvuf tarihinin ilim âlemi için büyük bir ihtiyaç»⁴⁰ olduğu vâkıası hâlen de devam etmektedir. Zira «Tasavvufun kaynaklarının tenkidi tahlili bitmiş olmaktan uzaktır.»⁴¹ Mamafih tasavvufun bütünü için şu husus rahatlıkla söylenebilmektedir: «Muhtelif menşe'lerin İslâm tasav-

(37) Süleyman Uludağ, Kuşeyrî Risâlesi Tercümesi, Giriş Kısmı, 25-26, İstanbul, 1978

(38) Aynı yazar, İbn Hadun Mukaddime terc. 199, 1 nolu dipnot, İstanbul 1983

(39) İsmail Fennî Ertuğrul, Hakikat Nurları, 182, İstanbul, 1949

(40) Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 11, Ankara, 1968

(41) L. Massignon, Tasavvuf mad. İslâm Ansiklopedisi

vufu üzerinde iddia edildiği kadar büyük tesiri olmamıştır.»⁴²

İslâm tasavvufunun ilk dönemlerinde Hakikat-i Muhammediyye görüşünün bulunmaması tabiidir. Çünkü tasavvuf, zuhûru sırasında tamâmen ameli ve ahlâkî mâhiyettedir. Onun nazari tarafı H. III. asırdan itibaren teşekkül etmeye başlamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bize öyle geliyor ki, İslâm dünyasında Aristo felsefesi ve Yeni Eflâtunculuk yaygınlaşmaya başladıktan sonra, felsefeyi benimsemeyen çevrelerde bile, akl-ı evvel, akl-ı kül, feyz, rûh-ı külli vb. gibi mefhumlar, müslümanlarca fazla yadırganmamıştır. Peygamberimizin yaratılışı ve nûru ile ilgili baştanberi mevcut olan bazı hadisler bu vesile ile aktüel hâle gelmiş ve Nûr-ı Muhammedî görüşü şekillenmiştir. Yani bu telâkkinin gündeme gelme gelmesi dış etkilerle olmuşsa da, buna vücud veren malzeme ve bunun asli unsuru İslâm kaynakları arasında mevcuttur.

NÛR-I MUHAMMEDÎ GÖRÜŞÜNÜN İSLÂMÎ DAYANAKLARI

Peygamberimizin, yaratılıştaki önceliğine âit tesbit edebildiğimiz hadislerden bazıları şöyledir:

a) Adem ruh ile cesed arasında iken Hz. Muhammed'in Nebi olduğu :

Ebu Hüreyre'nin şöyle dediği rivâyet olunur: «Yâ Resûlallah sizin için peygamberlik ne zaman sübut buldu (gerçekleşti)? diye sordular. O da dedi ki: Âdem ruh ile cesed arasında iken»⁴³.

Gene Ebu Hüreyre'den: «Nebi (AS)'a, senin için peygamberlik ne zaman sabit oldu? denildi. O da Âdem'in yaratılışı ile ona ruh üflenmesi arasında, dedi»⁴⁴.

Aynı hadis, Abdullah b. Şefik'den ve bir şahsın, «Ne zaman nebi kıldınız?» sualine karşı, Peygamberimizin, «Adem ruh ile cesed arasında iken» cevabıyla nakledilir.⁴⁵

Kaynaklara göre bu suâli soran sahâbi Meyseretü'l - Fecr'

(42) Hilmi Ziya Ülken, İslâm Düşüncesi, 104, İstanbul, 1946

(43) Tirmizî, Menâkıb, I (V, 585)

(44) Hakim Neysâbüri, el - Müstedrek, II, 609, (K. Tarih), Haydarabad 1335
1342

(45) Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 66 ve V 379

dir. İlk râvî olarak kendisinin yer aldığı hadisler de vardır: «Meyseratü'l - Fecr'den: Yâ Resûlellah ne zaman peygamber oldunuz? dedim. Âdem ruh ile cesed arasında iken, diye cevap verdi»⁴⁶.

Tirmizî şârihleri bu hadisi açıklarken, Hz. Âdem'in ruhu ile cesedinin birleşmesinden önce, Hz. Muhammed'in nebi olduğu şeklinde anlıyarak başka rivâyetlere de yer verirler⁴⁷.

Irbad b. Sâriye'nin rivâyet ettiği bir hadisin konumuzun bu bölümü ile ilgili baş tarafı şöyledir: «Allah'ın kulu olan (veya Allah katında)⁴⁸ ben Ümmü'l-Kitab'da nebilerin sonuncusu idim, halbuki âdem daha hilkati içinde ruhu kendisine verilmemiş halde yere yatırılmış vaziyette idi»⁴⁹.

Demek oluyor ki öteki peygamberler ancak nübüvvet ve risâlet zamanlarında peygamber oldukları halde, Hz. Muhammed daha Âdem ruh ile cesed arasında iken, yani henüz yaratılmadan önce peygamber idi. Kendisine bu mertebenin verilmesinden anlaşılıyor ki o, bütün insanlara yardım elini uzaticıdır⁵⁰.

b) Halk arasında Levlâke levlâk... diye şöhret bulan ifâdelerin aslı:

Ömer b. el-Hattab Hz. Muhammed'in şöyle dediğini nakleder: «Âdem, o mahut hatayı işlediği vakit, ya Rabbi Muham-

(46) Ahmed b. Hanbel, V, 59; Hâkim, el - Müstedrek, II, 608-609. Üsdü'l-Gabe'de dillerde yaygın şekliyle «Adem ruh ile cesed arasında iken ben nebi idim» tarzında yer almaktadır. Bkz. İbnü'l - Esir, Üsdü'l - Gabe, IV, 426. Zürkanî başka kaynak ve farklı rivâyetleri verdikten sonra, hadisin senedinin sahih olduğunu belirtir. Bkz. Şerhu Mevâhibi'l - Ledünniyye, I, 39-40

(47) Bkz. Ebu Ekr ibnü'l - Arabî, Arîdatü'l - Ahvezi bi - Şerh-i Sahîhi't - Tirmizî, XIII, 99, Mısır, 1934; Abdurrahman b. Abdürrahîm el - Mübârekfurî, Tuhfetü'l - Ahvezi bi - Şerh-i Sahîhi't - Tirmizî, X, 78, Medine, 1387

(48) Ahmed Abdurrahman el - Bennâ, el Fethu'r - Rabbânî (Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin şerhi), XX, 181, Mısır, 1376

(49) Ahmed b. Hanbel, IV, 127, 128; İbnü'l - Esir, en - Nihâye fi Ğaribi'l - Hadis, I, 248.; el - Fethu'r - Rabbânî, XX, 181. «Adem su ile çamur arasında iken ben nebi idim» ifâdesi bu hadislerin manâsının tekrarından başka bir şey değildir.

(50) en - Nebehânî, a.g.e. 297-298

med hakkı için beni bağışlamamı istiyorum, dedi. Allah: Ey Âdem ben Muhammed'i (cismen) yaratmadığım halde sen onu nasıl biliyorsun? dedi. Âdem dedi ki: Ya Rabbi sen beni elinle yaratıp bana rûhundan nefhettiğin vakit başımı kaldırdım ve arşın direkleri üzerinde Lâilâhe illallah Muhammedün resûlullah (Allah'dan başka ilâh yoktur Muhammed O'nun resûlüdür) yazılı olduğunu gördüm. Biliyorum ki sen kendi ismine ancak yaratıkların en sevgilisini izâfe edersin, Yüce Allah, doğru söyledin ey Âdem, dedi. Onun hakkı için istiyorsan bağışladım gitti. Eğer Muhammed olmasa idi seni yaratmazdım»⁵¹

İbn Abbas'dan: «Allah İsa'ya şöyle vahyetti: Ey İsa Muhammed'e iman et, ümmetinden kendisine ulaşacaklara da ona iman etmelerini emret. Şayet Muhammed olmasa idi Âdem'i yaratmazdım, şayet Muhammed olmasa idi cennet ve cehennemi yaratmazdım. Arşı su üzerinde yarattığım vakit hareket hâlinde idi, üzerine Lâilâhe illallah Muhammedün resûlullah yazdım da sükûnet buldu»⁵².

Demek ki «Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım» ifâdesinin bu lâfızla olmasa bile manâ itibariyle doğru olduğu görülüyor.⁵³

c) İlk yaratılan şeyin Hz. Muhammed'in nûru olduğu :

Abdürrezzak (211/826) senedi ile birlikte Câbir b. Abdillâh'dan nakleder: «Dedim ki, ya Resûlellah, anam babam sana fedâ olsun, Allah'ın en evvel yarattığı şeyi bana söyler misin? Buyurdu ki: Ey Câbir, yüce Allah eşyadan önce kendi nûrundan senin peygamberinin nûrunu yarattı...»⁵⁴ Hâdisin devâmında bu nurdan Allah'ın safha safha diğer varlıkları yarattığı ifâde edilmektedir.

İlk yaratılan şeyin kalem olduğu, suyun arşdan önce var

(51) el - Hakim, el - müstedrek, II, 615; Taberanî, el - Mu'cemü's - Sağır, II, 82-83 Medine, 1382/1968; Kastallânî, a.g.e. I, 7; en - Nebehânî, el - Ahâdisü'l - Erbaîn, 4, Beyrut, 1315

(52) el-Hakim, el-Müstedrek, II, 615

(53) Aclunî bu kanati paylaşır, bkz. Keşfü'l - Hafâ, II, 164

(54) Kastallânî, age. I, 7; en - Nebehânî, age, 3; Aynî Ali Dede, age. 21; Aclunî, Keşfü'l - Hafâ, I, 265-66. Aclunî hadisin sıhhati hakkında müsbet-menfi bir beyan ve nakilde bulunmamaktadır.

olduğu⁵⁵ şeklindeki ve kuvvetli görünen hadislerle Nûr-ı Nebî'nin en önce yaratılması arasındaki çelişki şu iki yolla halledilebilir: Kalem'in yaratılışı bu üçünün, yani Nûr-ı Muhammedî, su ve arş dışındaki şeylerin yaratılmasından öncedir. Veya bunlardan her birinin önceliği kendi cinslerine göredir. Yani meselâ Nûr-ı Muhammedî başka nurlardan önce, takdir kalemi öteki kalemlerden önce gelir⁵⁶.

İzahtan vârestedir ki, Hz. Muhammed'in nûrunun, Allah'ın nûrundan yani zâtından yaratılmış olması, asla maddî bir olay hatıra getirmez. Bunun manâsı ilâhî irâdenin, onun nûrunun icâdını belirlemesi demektir. Gazzâlî'nin ifâdesiyle buradaki halk (yaratma), icad değil takdir etme mânâsındadır.⁵⁷

Bu makalenin hudutları içerisinde Hz. Muhammed'in faziletleri, âlemlere rahmet olduğu, bütün insanlar için gönderilmiş bulunduğu gibi hususların yer alması düşünülmemiştir. Esâsen bu konuda âyet ve hadis olarak yeterince malzeme kolaylıkla bulunabilir.⁵⁸ Bunlardan birine konumuzla kısmen ilgisi dolayısıyla özet olarak yer vermeden geçemiyeceğiz:

İbn Abbas anlatır: Ashab bir gün kendi aralarında konuşuyorlar ve İbrahim peygamberin Halîlullah⁵⁹, Hz. Musa'nın Kelîmullah⁶⁰, İsa'nın Kelîmetullah ve Rûhullah⁶¹ olarak kabul edildiğini, Allah'ın Âdem'i temiz kıldığını⁶² söyleyip şaşkınlık, hatâ mahzunluklarını ifâde ediyorlardı. Yanlarına yaklaşan Hz. Muhammed, konuştukları şeyleri ve şaşkınlıklarını duyduğunu, o peygamberler hakkındaki beyanların doğru olduğunu belirtti ve şöyle devam etti: «Ancak ben de Allah'ın sevgilisi (Habîbullah)'ım, fakat böbürlenmem; kıyâmet gününde Livâül-

(55) Tirmizi, Tefsir, 67 ve 12; Buharî, Bed'ül-Halk, 1

(56) Kastallâni, M. Ledünniyye, çev. Abdül-Bakî, I, 8; age. Zûrkanî Şerhi, I, 56

(57) Gazzâlî, el-Madnûnû's-Sağır, el-İnsanül-Kâmil hâmişinde, 98, Mısır, 1316

(58) Bu mâhiyette bir eser olarak bkz. Ebû'l-Fadl I yad b. Musa İyad el-Yahsubî (Kadı İyaz), eş-Şifâ bi-Ta'rifi Hukukî'l-Mustafa, I-II, Kahire, 1977

(59) Nisa suresi, 125

(60) Nisa, 164

(61) Nisa, 171

(62) Âl-i İmran, 33

Hamd'i ben taşıyacağım fakat böbürlenmem, kıyâmet gününde ilk defa şefaât edecek ve şefaati ilk kabul edilecek olan benim, böbürlenmem; cennet kapısının halkalarını ilk olarak tutacak ve onu Allah'ın, ilk olarak açacağı kimse benim, yanımda mü'minlerin fakirleri olduğu halde beni oraya koyacaktır, bu yüzden de böbürlenmem. Ve ben evvelkilerin ve sonrakilerin en değerlisiyim, fakat böbürlenmem⁶³. Bu hadis'de Hz. Muhammed'in bir çok hususlarda ilk olduğunu açıkça görmekteyiz.

Bazı Kur'an âyetlerinin tefsiri sırasında müfessirler Nür-i Muhammedi meselesine temas etmektedirler. Başta ifâde ettiğimiz gibi, bu konuya ilk olarak yer veren Sehl et-Tüsterî'dir. «Yer yüzünde bir halife yaratacağım»⁶⁴ âyetinin tefsirinde şöyle der. «Allah Adem'i yaratmadan önce meleklerle şöyle dedi: Ben yer yüzünde bir halife yaratacağım. Ve Hz. Adem'i izzet çamurundan, Hz. Muhammed'in nûrundan yarattı.»⁶⁵

et-Tüsterî, «Hani Allah Âdem oğullarının sırtlarından soylarını alıp onları kendilerine karşı şahit tutmuştu da: Ben Rabbiniz değilmiyim? (buyurmuştu). Onlar da, evet, şahidiz diye cevap vermişlerdi.»⁶⁶ âyetini açıklarken şunları söyler: Züriyyet (soy) üçtür... Birincisi Hz. Muhammed'dir. Çünkü Allah Hz. Muhammed'i yaratmak istediği vakit kendi nûrundan bir nur ızhar etti, (o nur) azamet hicâbına erişince, Allah'a bir defa secde etti ve Allah onun secdesinden büyük bir sütun yarattı. Bu içi dışı nurdan bir cam gibi idi, kendisinde Hz. Muhammed'in özü vardı⁶⁷.

Müfessirler bu konuya özellikle Âl-i İmran sûresinin 81. âyetinin açıklaması sırasında yer veriyorlar. «Ve iz ehazellahü misaka'n-nebiyyîne...» diye başlayan bu âyetin meâli şöyledir: «Hani Allah peygamberlerden kesin söz (misak), almıştı: Andolsun ki size kitap verdim, sonra sizinle beraber bulunana doğru kabul eden bir peygamber gelince, her halde ona inanasınız ve ona mutlaka yardım edesiniz. Bunu ikrar ettiniz mi, bunun üze-

(63) Tirmizi, Menâkıb, I

(64) Bakara, 25

(65) Tefsîru Tüsterî, 15'den naklen Kâmil Mustafa eş-Şeybî, es-Sıla, 451

(66) A'raf, 172

(67) eş-Şeybî, age. (Tüsterî tefsirinden naklen)

rine ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da ikrar ettik demişlerdi.»

Tefsirlerde bu âyet dolayısıyla Hz. Ali'nin şu beyanına yer verilir: «Allah Âdem'den sonra gelen her peygamberden, eğer Hz. Muhammed gelince hayatta bulunurlarsa ona iman ve dine yardım etmeleri hususunda söz almıştır⁶⁸.

Buradaki misâk, peygamberlerin birbirini tasdiki içindir, görüşünde olan bulunduğu gibi, misâkı Hz. Muhammed'e mahsus olarak gösterenler çoğunluktadır⁶⁹.

Demek oluyor ki Allah, hiçbir peygamber göndermemiştir ki ona Hz. Muhammed ve eşsiz vasıfların zikretmiş olmasın ve kendisine eriştiği takdirde iman edeceksin diye ahd ü misak almış bulunmasın⁷⁰. Onlardan bu konuda söz alması demek, en azından Hz. Muhammed'in hepsinden evvel takdir edilmiş olmasını düşündürür. Böylece Hz. Muhammed'in nübüvvet nûru bütün öteki peygamberlerin nûrunu ihâta etmişti denebilmektedir⁷¹.

Kur'an-ı Kerim'de nur kelimesi ile bizzat Hz. Muhammed'e işâret edildiği de vâkidir. «Şüphesiz ki size Allah'dan bir nur ve çok açık bir kitap da geldi.»⁷² âyetindeki nur'dan maksad Hz. Muhammed'dir ki, Allah onunla hakkı aydınlatmış, İslâm'ı ızhar etmiştir.⁷³

(68) Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyan, III, 332, Mısır, 1954; Aynı sayfada aynı mealde Katade ve Süddî'den de rivâyetler vardır. Ayrıca bkz. İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'an, I, 338 : Kurtubî, Tefsir, IV, 125, Kahire, 1958; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, IV, 209, Beyrut, tsz; Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, I, 395, Ankara, 1982

(69) el, Fahr er-râzî, Tefsir, VIII, 115 İkinci görüşün râvileri olarak Hz. Ali, İbn Abbas, Katade ve es-Süddî, zikredilir.

(70) Kadı İyaz, eş-Şifa, I, 59; Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, I, 97, İstanbul, 1962

(71) Kastallânî, M. Ledünniyye terc. I, 5

(72) Maide, 15

(73) Taberî, Câmiu'l-beyan, VI, 161; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, IV, 118; Bursevî, Rûhu'l-Beyan, I, 548, İstanbul, 1306; H. B. Çantay, age. I, 161; Asım Efendi, Kamus terc. Nur mad.

İsmail Hakki Bursevî (1138/1725) «Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.»⁷⁴ âyetinin te'firi sırasında, Ruzbihan el-Baklî (606/1209)'nin «Arâisü'l-Beyan fi Hakaikü'l-Kur'an»⁷⁵ adlı eserinden şu izahları nakleder: Hz. Muhammed'in nûru Allah'ın ilk yarattığı şeydir. Sonra arşdan yer yüzüne kadar bütün mahlûkatı onun nurunun bir kısmından yarattı. Onu varlık ve şühud âlemine göndermesi bütün mevcûdat için bir rahmettir. Her şey ondan sâdir olmuştur, onun oluşu mahlûkatın oluşudur, ve varlık sebebidir, bütün mahlûkat üzerine Allah'ın rahmet sebebidir. Yaratıkların hepsi suretâ mahlûk olarak, ruhları olmaksızın kudret fezâsına atılmış, Hz. Muhammed'in gelmesini bekliyordu. O, âlemi teşrif edince âlem onun varlığı ile hayat kazandı, çünkü o bütün mahlûkatın rûhudur⁷⁶.

NÜR-I MUHAMMEDİ'NİN MADDİ OLARAK TEZÂHÜRÜ

Hz. Âdem'den beri sürüp gelen ve son olarak Hz. Muhammed'in babasında beliren nübüvvet nûru'nun maddî olarak tezâhürü ve intikali konusunda tarihî kaynaklarda şu bilgilere rastlıyoruz: Abdullah evlenmeden önce yüzünde taşımakta olduğu bir aydınlık dolayısıyla, Mekke'li genç kızların fazlaca ilgisini çekmektedir. Hattâ bunlardan biri, kendisine sâhip olmasını ister,⁷⁷ fakat Abdullah kabul etmez. Âmine ile evlenip âile münasebetinde bulunduktan sonra, genç kadından aynı ilgiyi göremeyen Abdullah bunun sebebini sorunca; «Vallahi, kötü bir niyetim yoktu, senin yüzünde gördüğüm nûrun benim olmasını istemiştim, nasip değilmiş, artık şimdi sende onu görümiyorum» diye cevap verir. Atın alnındaki beyazlık şeklinde de tarif edilen, Abdullah'ın iki gözü arasındaki o parlaklık Hz. Muhammed'in annesine intikal etmiştir⁷⁸.

(74) Enbiya, 21

(75) Nazif Hoca, Ruzbihan el-Baklî, 67, İstanbul, 1971; Keşfü'z-Zunûn, II, 1131; GAL, I, 414

(76) Bursevî, Ruhu'l-Beyan, II, 668

(77) İbn Sa'd'da bu kadın Fatma bint Mür adlı genç, güzel ve iffetli birisi olarak zikredilir. Ayrıca Ümm Kıtâl, Kuteyle bint Nevfel ve Rakika bint Nevfel isimleri de görülür. Bkz. İbnü'l-Cevzi, Sıfatü's-Savfve, I, 47-50

(78) Bkz. İbn İshak, Sîre, tahkik, M. Hamîdullah, 250, Konya, 1981; İbn Fişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, I, 165-166, Mısır, 1966; İbn Sa'd, et-tabakat, I, 95-97, Beyrut, 1960; Taberî, Tarih, III, 1078-1080, Leiden, 1882; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihaye, II, 272, Mısır, 1358; Mâverdi, A'lâmü'n-Nübüvve, 132, Bağdad, 1319

Bu nûru Âmine, Hz. Muhammed'e hâmile kaldığı zaman farketdiği gibi⁷⁹, asıl doğum sırasındaki belirtilerine dair haberler dikkati çekicidir. Hz. Muhammed anlatır: «Annem beni doğurduğu vakit vücûdundan âdetâ Şam saraylarını aydınlatan bir nûrun çıktığını görmüştür.»⁸⁰

Rivâyetleri birleştirerek verirsek şöyle bir manzara gözükür: Hz. Muhammed'in doğumu sırasında Âmine'nin yanında bulunan Fatma bint Abdullah, ayrıca ondan naklen oğlu Osman b. Ebi'l-As anlatır: «O doğduğu vakit bütün ev nurla doldu, yıldızların yaklaştığını gördüm, neredeyse üzerime düşecekler sandım. Doğum sırasında Âmine'den bütün evi aydınlatan bir nur çıktı, o kadar ki o nurdan başka bir şey göremez oldum.»⁸¹

Hız. Âmine de doğumun son derece kolay olduğunu; bebeğin, vücûdundan ayrılması ile onunla birlikte, doğudan batıya her tarafı aydınlatan bir nur çıktığını, bu nûrun Şam saraylarını aydınlattığını ifâde eder⁸².

Yukarıdan beri anlatılmaya çalışılan Nûr-ı Muhammedi telâkkisi müslüman efkâr-ı umûmiyesinde canlı, diri bir unsur olarak yaşamaktadır. Bunun akislerini dinî edebiyatta açık seçik görmek mümkündür. Hz. Muhammed'e övgü şiirleri olan na'tlerde bu unsur önemli bir yer tutar. Bu Peygamber ilgi ve sevgisi bazan karşımızda bir hattatın kaleminden çıkmış hüsn-i hat levhası olarak yer alıverir :

Basmasa mübarek kademi rûy-i zemîne

Pâk itmez idi kimseyi hâk ile teyemmüm

İsmail Hakkı Bursevî'nin dilinde ise şu şekilde beyit hâline gelir:

Âyinedir bu âlem her şey Hak ile kaim

Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim

(79) İbn Hişam, I, 175; Taberi, II, 968

(80) Ahmed b. Hanbel, IV, 128

(81) İbn Sa'd, I, 150; Taberi, II, 969; Ali, b. Ebi Bekr el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 220; Abdullah Siracü'd-din, Muhammed Resûlüllah, 330

(82) İbn Sa'd, I, 102

Mevlid tarzındaki eserlerde de Nür-ı Muhammedi'nin yaratılışı, öteki peygamberlerden geçerek Hz. Muhammed'e gelişi anlatılır⁸³. Milletimizin asırlardır severek takip ettiği Süleyman Çelebi (826/1422)'nin Mevlid'inde hâdiseyi berrak bir üslûb içinde bulabiliriz. Nür-ı Muhammedi'nin intikalini şu mısralarla ifâde eder :

Hak Taâlâ çün yarattı Âdem'i
 Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi
 Mustafâ nûrunu alnında kıldı
 Bil Habîbim nûrudur bu nur dedi
 Sonra Havvâ alnına nakletti bil
 Turdı anda dahi nice ay u yıl
 İrdi İbrahim ü İsmâil'e hem
 Söz uzanır ger kalanın der isem
 İşbu resm ile müselsel muttasıl
 Tâ olunca Mustafâ'ya müntakil
 Geldi çün Rahmeten lil-âlemin
 Vardı nur anda karar etdi hemin⁸⁴

Hz. Muhammed'in doğumu sırasındaki nûru şöyle açıklar

Ol gice kim toğdı ol Hayrû'l-beşer
 Anası anda neler gördü neler
 Didi gördüm ol Habîb'in anesi
 Bir aceb nur kim güneş pervânesi
 Berk urup çıkdı evimden nâgehan
 Göklere dek nûr ile toldu cihan
 .....
 Doğdu ol sâatde ol sultân-din
 Nûra gark oldu semâvât ü zemin

(83) Faruk Kadri Timurtaş, Mevlid önsözü, s. III, İstanbul, 1970

(84) Süleymân Çelebi, Mevlid, Haz. F.K.Timurtaş, 94-95, İstanbul, 1970

İlk yaratılan şeyin Nûr-ı Muhammedi olduğu ve bir bakıma onun, hilkatin sebebi bulunduğu inancı ise şu mısralarda ifâde bulur :

Hak Taâlâ ne yarattı evvelâ
 Cümle mahlûkdan kim evvel ola
 Mustafâ nûrunu evvel kıldı var
 Sevdi anı ol Kerîm ü girdigâr
 Andan oldu her nihân ü âşikâr
 Arş ü ferş ü yirde gökde ne ki var
 Ger Muhammed olmaya idi ayân
 Olmayısardı zemîn ü asmân
 Hem vesîle olduğıyçün ol Resul
 Âdem'in Hak tevbesini kıldı kabûl
 Ger Muhammed gelmeseydi âleme
 Tâc-ı izzet irmez idi Âdem'e⁸⁵.

NETİCE

İslâm tasavvufi düşüncesi içerisinde H. III. asırdan bu yana Nûr-ı Muhammedi veya Hakikat-i Muhammediye görüşü yer almaktadır. Buna göre Nûr-ı Muhammedi, ilk yaratılan şeydir, öteki bütün varlıklar ondan feyz almışlardır. Hz. Muhammed, her türlü fazilet ve olgunluğun kendisinde kemal bulunduğu kimsedir. Bu görüşte, Hz. Muhammed'in şahsında insanın yüceltilişi söz konusudur. Bunun şekillenmesinde Meşşâilik vb. felsefe sistemlerinin tesirleri mevcudsa da, asıl dayanağını hadislerde bulabiliyoruz. Bilhassa dîni-tasavvufi edebiyatımızda bu inanış canlı olarak yer almakta ve yaşamaktadır.

Ortaya çıkan bu tesbitlerle birlikte, konunun çeşitli yönleri üzerinde daha geniş bir araştırma ve tartışma zemininin açılması lüzumuna olan inancımızı belirtmek isteriz.

(85) Süleymân Çelebi, age. 92-93, 96, 99